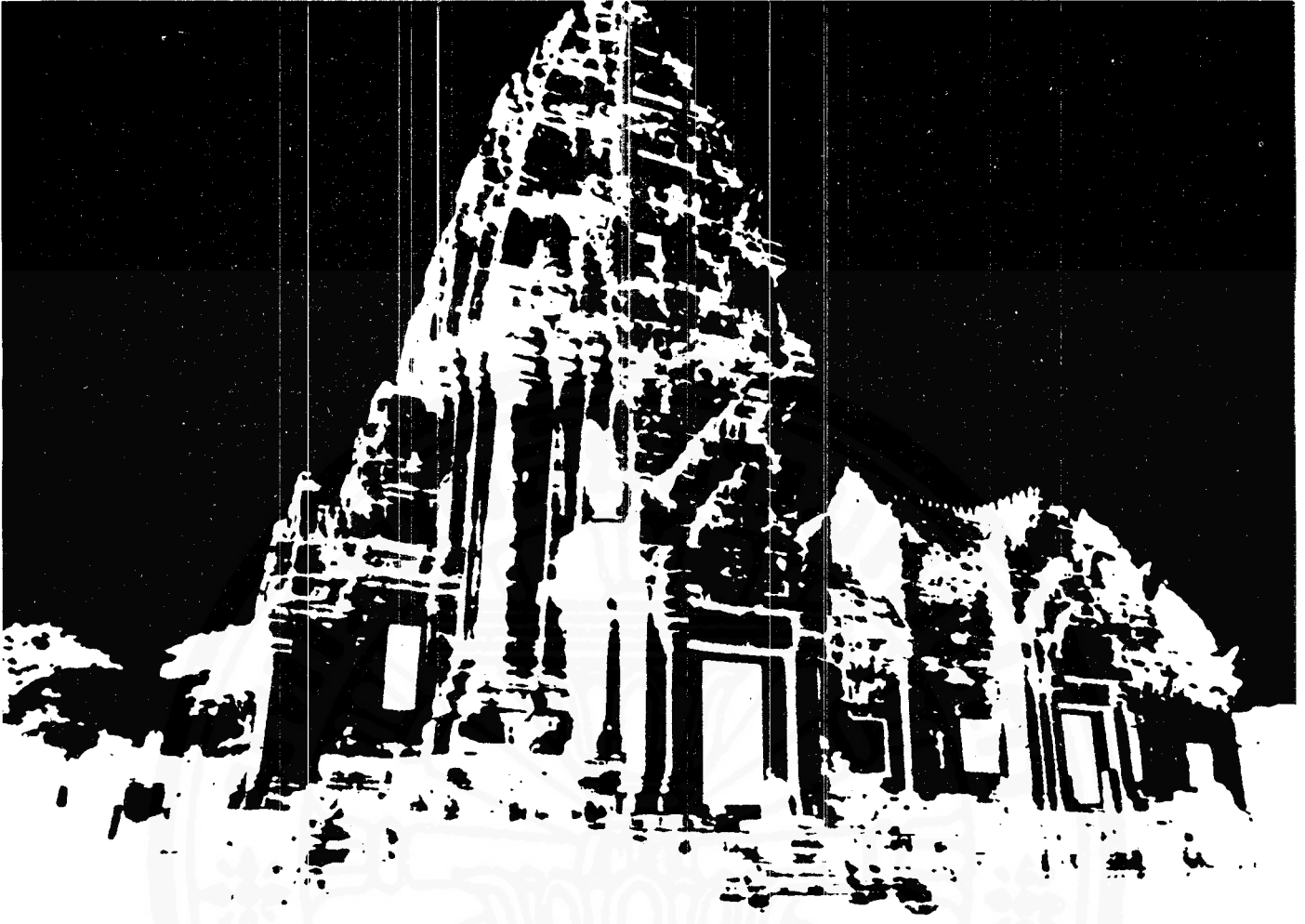

อิทธิพลพราหมณ์
ที่มีต่อ
ศิลปะของไทยยุคแรก

โดย ศาสตราจารย์ อุเปนทร ฐากูร *

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ แปล และเรียบเรียง

คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* หัวหน้าแผนกประวัติศาสตร์อินเดียโบราณและอาเซียศึกษา มหาวิทยาลัยมคธ รัฐพิหาร ประเทศอินเดีย

การศึกษาอิทธิพลพราหมณ์ที่มีต่อศิลปของไทยในยุคต้นเป็นงานที่ซับซ้อน ไม่เหมือนกับการศึกษาศิลปะของ **ชะวาหรือเขมร เพราะประชาชนทั้งในชะวาและเขมรหลัง** จากที่ได้รับอิทธิพลของอินเดียแล้วก็ไม่มีการเปลี่ยนแปลงชัดเจน ในขณะที่ประเทศไทยถือกำเนิดจากอาณาจักรหลาย **อาณาจักรที่ได้รับอิทธิพลของอินเดีย ก่อนที่จะถูกยึดครอง** โดยชาวไทยในพุทธศตวรรษที่ 19 อาณาจักรเหล่านี้ก็ได้รับอิทธิพลทางด้านศิลปะจากอินเดีย ซึ่งต่อมาได้ส่งผลให้เกิดประติมากรรมไทยของไทยขึ้นถึง 9 รูปแบบ เช่นศิลปะอิน **เดียแท้ ศิลปะมอญ–อินเดีย ศิลปะฮินดู–ชะวา** และแบบอื่น ๆ อีก[1]

การศึกษาศิลปะในยุคแรกของไทย แสดงให้เห็นถึง อิทธิพลของคณะธรรมฑูตจากอินเดียที่เดินทางไปเผยแพร่ธรรมะในแหลมอินโดจีน ตั้งแต่สมัยของพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งราชวงศ์เมารยะจนถึงสมัยปาละ แสดงถึงการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมที่น่าสนใจ และในที่สุดได้ก่อให้เกิดศิลปะที่ละเอียดอ่อนละเมียดละไมในดินแดนไทย ซึ่งงดงามกว่าศิลปะที่รู้จักกันดีในชะวา เขมร พะม่า และบาหลีเสียอีก

ศิลปะของไทยในยุคมอญ–เขมร และละว้า (ซึ่งมีอิทธิพลอย่างยิ่งในการเสริมสร้างวัฒนธรรมเก่าแก่ของไทยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 20) และสมัยต่อมา มิได้ขึ้นอยู่กับการศึกษาพระคัมภีร์เช่น **ศิลปศาสตร์** ของอินเดีย แต่ความสำคัญอยู่ที่ความลึกซึ้งอันน่าประหลาด ความมีเอกลักษณ์ของตัวเอง และความละเอียดอ่อนที่นำไปสู่การสร้างสถาปัตยกรรมสถูปและเจดีย์ทั้งในสมัยโบราณและสมัยใหม่ของไทย ทรากปรักหักพังของสถูปเจดีย์ทั้งหลายในประเทศไทยบ่งบอกให้รู้ถึงความวิจิตรพิศดารของวัฒนธรรมเก่าแก่ของประเทศ และยิ่งไปกว่านั้น ได้แสดงให้เห็นถึงความรุ่งโรจน์ในวัฒนธรรมของอาเซียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย ทรากปรักหักพังของอารยธรรมมอญ–เขมรในประเทศไทยเป็นเครื่องพิสูจน์ให้เห็นถึงความรุ่งเรืองของเมืองหลายเมือง เช่น เมืองลพบุรี เมืองสิงห์ (สิงห์บุรี) เพชรบุรี (สันสกฤต : วัชรบุรี) พิมาย (ภีมปุระ) และพิษณุโลก (เมืองของพระวิษณุ) โบสถ์ของเขมรสร้างเลียนแบบสถาปัตยกรรมของอินเดียคือใช้ดอกไม้ประดับเป็นลวดลาย และมียอดแหลมแบบ **ศิขร** (หรือปรางค์)

สถาปัตยกรรมการสร้างโบสถ์ของไทยสมัยแรกเป็นการผสมผสานศิลปะของเพื่อนบ้านหลายประเทศ เช่น เขมร พะม่า อินเดีย และลังกา ไทยได้มีการติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้านเหล่านี้เป็นเวลาติดต่อกันมาหลายศตวรรษ อาจารย์เปอร์ซี่ บราวน์ ได้เคยชี้ให้เห็นว่า **ศิขร** หรือพระปรางค์ของวัดมหาธาตุที่เมืองสวรรคโลกนั้น "มีลักษณะคล้ายคลึงกับศิขรที่สร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 16 และ 17 โดยพวกปาละแห่งแคว้นเบงกอล ส่วนการประดับตกแต่งคล้ายคลึงกับของนครวัดในเขมร หรือโบสถ์ **ภูวเณศวร** ที่เมืองโอริสสาทางด้านตะวันออกของอินเดีย"[2] แม้ว่าศิลปะของไทยในยุคแรกจะได้รับอิทธิพลในด้านเทคนิคและรูปแบบจากประเทศอื่น แต่สถาปัตยกรรมไทยได้แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของตนเองที่เต็มไปด้วยชีวิตจิตใจและจินตนาการ ทำให้เป็นภาพที่ไม่น่าเบื่อทั้ง ๆ ที่มีอยู่ทั่วไป หลักฐานที่ปรากฏให้เห็นที่พิมาย ศรีเทพ พิษณุโลก นครปฐม เพชรบุรี สิงห์บุรี ลพบุรี สุโขทัย อยุธยา และที่อื่น ๆ "เป็นหลักฐานยืนยันถึงงานสร้างสรรอันวิจิตรพิศดารของผู้ที่อยู่ในดินแดนไทยสมัยแรก"[3]

–2–

หลักฐานชิ้นแรก ๆ ที่แสดงถึงอิทธิพลพราหมณ์อาจเป็นหลักฐานที่ตำบลพงตึก (ห่างจากกรุงเทพไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ ๑๕๐ ไมล์) นครปฐม และในคาบสมุทรไทย "สถาปัตยกรรมขนาดเล็กแห่งหนึ่งที่เมืองเกดาห์ แสดงให้เห็นถึงวิธีการทำหลังคาซึ่งเลียนแบบมาจากโบสถ์ที่ มะมัลลปุรัม (อินเดียใต้ พุทธศตวรรษที่ 13)"[4] สถาปัตยกรรมของไทยยุคแรกที่เรียกว่าสมัยมอญ–เขมร (ราว พ.ศ. 1600–1900) ได้รับอิทธิพลบางส่วนจากมอญ ซึ่งได้รับอิทธิพลจากเมืองพุกามในพะม่าตอนกลางมาอีกทีหนึ่ง และบางส่วนเป็นอิทธิพลของนครวัดของเขมร นอกจากนั้น การนำเอา **อามลกะ** * มาใช้เป็นครั้งแรกบนยอดพระปรางค์วัดมหาธาตุ แสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่แตกต่างไปจากเทคนิคแบบเดิมของ

---

* เจ้าของบทความอธิบายว่า เป็นส่วนยอดของพระปรางค์ซึ่งเป็นสัญญลักษณ์หมายถึงที่ประทับของพระเจ้า

● วัดศรีสวาย จังหวัดสุโขทัย สันนิษฐานว่าวัดศรีสวายเป็นโบราณสถานทางศาสนาพราหมณ์ แล้วภายหลังแปลงเป็นวัดในพุทธศาสนา ดังมีหลักฐานรูปพระอิศวรในวิหาร

เขมร [5] ศิลปะมอญ–เขมรและสถาปัตยกรรมของไทยได้รับอิทธิพลอย่างชัดเจนจากศิลปะของปาละแห่งแคว้นเบงกอล โดยมีหลักฐานที่น่าสนใจคือ ภาพแกะสลักที่ประสาทหินพิมาย ซึ่ง "ตกแต่งอย่างงดงามด้วยภาพแกะสลัก ลวดลายบางแห่งแทบจะถอดแบบมาจากลวดลายประดับของพวกปาละที่เมืองกอร์ในแคว้นเบงกอล ราวพุทธศตวรรษที่ 15" [6] ลวดลายบนกำแพงประสาทที่พิมายเป็นเรื่องราวจาก **รามายณะ** ซึ่งใช้กันมากเช่นกันตามวัดต่าง ๆ ในเบงกอลสมัยกลาง [7] ภาพแกะสลักที่หักพังลงแล้วบางตอนแสดงถึงการสู้รบระหว่างพระรามและราวัณ (ทศกรรฐ์) เป็นภาพเดียวกันกับที่พบในโบสถ์ของเบงกอลและเขมร [8]

ศิขรที่เป็นหินในสมัยเขมรมักเป็นรูปใบหมากมียอดแหลม การนำเอา **อามลกะ** มาใช้ทำให้เกิดส่วนโค้งขึ้นในยอด ซึ่งเป็นรูปแบบที่รู้จักกันดีพระปรางค์วัดมหาธาตุและวัดพระปรางค์สามยอดที่ลพบุรี สถาปัตยกรรมการสร้างวัดโดยนำเอารูปแบบศิขรมาใช้นี้ น่าจะเปลี่ยนแปลงไปเมื่อชาวไทยเข้ามายึดครองดินแดนแถบนี้ในพุทธศตวรรษที่ 19 ศิขรนี้ ต่อมามียอดแคบเข้า และสูงเพรียวขึ้นใน 2–3 ศตวรรษต่อมา การศึกษาศิขร (ปรางค์) รูปแบบต่าง ๆ ในประเทศไทย สามารถจะบ่งบอกได้ถึงสมัยของการสร้างวัดด้วย เช่นถ้าพระปรางค์มีฐานกว้างแสดงว่าวัดนั้นสร้างมาก่อน ในปัจจุบันพระปรางค์หรือศิขรในกรุงเทพมองดูคล้ายศิวลึงค์ ซึ่งมีฐานแคบและยอดสูงตระหง่าน ทำให้นึกถึงวัดของเขมรที่มักทำยอดศิขรทรงแหลมเช่นกัน ที่เมืองลพบุรีมีเทวสถานของพราหมณ์ สถูปองค์กลางเป็นที่ประดิษฐานลึงค์ (ซึ่งเป็นเครื่องหมายถึงสัญญลักษณ์แทนพระศิวะ) เป็นหลักฐานชัดเจนถึงการเคารพบูชาพระศิวะที่เทวสถานนั้น มีภาพแกะสลักของพราหมณ์จำนวนมากทั้งในพระสถูปและกำแพงด้านนอก เทวสถานของพระวิษณุเดิมซึ่งปัจจุบันเรียกศาลพระกาฬนั้น เป็นสถาปัตยกรรมสมัยพุทธศตวรรษที่ 13 อยู่เบื้องหลังวัดซึ่งสร้างขึ้นใหม่ในพุทธศตวรรษที่ 23 [9]

วิวัฒนาการที่น่าสนใจในด้านสถาปัตยกรรมการสร้างวัดของไทย คือ วัดหลายแห่งเดิมเป็นเทวสถานของลัทธิไศวะ (ผู้นับถือพระศิวะ) หรือลัทธิไวษณวะ (นับถือพระวิษณุ) แต่ภายหลังถูกดัดแปลงใช้เป็นวัดพุทธไปเสีย พระปรางค์สามยอดเป็นหลักฐานแห่งหนึ่งที่น่าศึกษา เพราะมีโครงสร้างเป็นแบบพราหมณ์ แต่ภายหลังถูกดัดแปลงเป็นแบบของพุทธไป เมื่อมองเพียงผิน ๆ ก็อาจเห็นชัดเจนว่า พระปรางค์องค์กลางมีขนาดใหญ่กว่า 2 องค์ข้าง ๆ พระปรางค์ทั้งสามองค์หันไปทางทิศตะวันออก มีทางติดต่อถึงกันจากด้านเหนือไปได้ ตัวพระปรางค์สร้างด้วยหินซึ่งมักใช้เป็นประตูหรือทางเดิน ส่วนลวดลายนั้น เลอเมย์อธิบายว่า "ไม่ใช่ศิลปะพุทธแน่นอน การสร้างพระปรางค์

สามยอดเรียงกันเช่นนี้ ทำให้นึกถึง **ตรีมูรติ** ของพราหมณ์ ซึ่งได้แก่ พระพรหม พระศิวะ และพระวิษณุ" [10] รูปสลักที่อยู่บนพระปรางค์ เป็นรูปคนไว้หนวดถือกระบอง แสดงให้เห็นว่า สถาปัตยกรรมนี้เดิมเป็นของลัทธิพราหมณ์ [11] นอกจากนั้น ยังมีร่องรอยของ **สนานโทรนิ** * เก่าแก่ เป็นหลักฐานยืนยันเพิ่มเติมอีก สถาปัตยกรรมของลัทธิไวศณวะอื่น เช่น พระปรางค์แขก ลักษณะเป็นพระปรางค์สามยอดเช่นกัน แต่ไม่มีทางเดินติดต่อถึงกัน พระปรางค์สองข้างมีขนาดย่อมกว่าพระปรางค์องค์กลาง นอกจากนั้นก็ยังมีสถานที่ที่น่าศึกษาอีกเช่นที่ศาลสูง เป็นต้น

วัดบางวัดที่สุโขทัยซึ่งอยู่ตอนกลางของประเทศไทย เช่นวัดพระพายหลวง และวัดศรีสวายซึ่งอยู่ในตัวเมืองสุโขทัยเก่า สร้างขึ้นใช้เป็นเทวสถานตามคติพราหมณ์ แต่ถูกดัดแปลงเป็นวัดในพุทธศาสนาเมื่อคนไทยเข้ามาครอบครอง โดยมีหลักฐานจากแผนผังการสร้างวัด และมีลวดลายแกะสลักบนฝาผนังที่หลงเหลืออยู่ อีกแห่งหนึ่งคือวัดกำแพงหลวง ที่จังหวัดราชบุรี ก็มีรากฐานเดิมมาจากพราหมณ์ สังเกตได้จากผังวัดและรูปปั้น **ทวารบาล** (ทหารเฝ้าประตู) รวมทั้งรูปพระวิษณุทรงครุฑ แต่ต่อมาภายหลังวัดนี้ก็ถูกดัดแปลงไปใช้ในพุทธศาสนาเช่นกัน

ในตอนกลางของประเทศไทยมีอาคารอยู่ 3 แห่ง แห่งหนึ่งมีรูปหล่อทองเหลืองขนาดใหญ่ถึง 15 องค์ รูปที่เด่นที่สุดคือ มหาเทพ (ศิวะ) มีความสูงถึง 9 ฟุต นอกจากนั้น ยังมีรูปพระศิวะขนาดเล็ก พร้อมทั้งรูปหล่อของพระนางปารวตี ปัทมา พระวิษณุ และพระพรหม มีศาลาแยกออกไปต่างหาก เป็นที่ถวายสักการะแก่พระพิฆเณศวร มีรูปปั้นมหาเทพอีก 4 รูปเช่นกัน ศาลาที่ 3 คงจะเป็นที่สักการะลึงค์ มีรูปลึงค์ขนาดใหญ่อยู่ตรงกลาง ห้อมล้อมด้วยรูปทองเหลืองอีกประมาณ 40–50 รูป เช่นรูปพระศิวะ พิฆเณศ พระนารายณ์ หนุมาน วัวนันทิ ฯลฯ รูปหล่อเหล่านี้ อาจได้มาจากอินเดียตะวันตกในระยะเวลาต่างกัน [12]

สถาปัตยกรรมอันงดงามไม่มีที่เปรียบ และการ

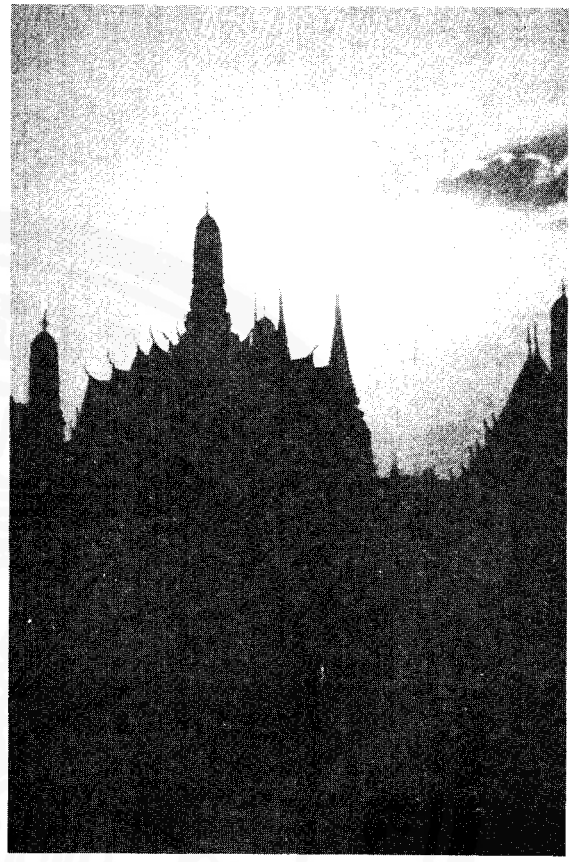

ประดับตกแต่งอย่างวิจิตรตระการตาที่วัดพระแก้ว ซึ่งมองดูราวกับหล่อออกมาจากทองคำทั้งแท่งเมื่อต้องแสงอาทิตย์ยามเช้าและเย็นส่องประกายงดงามดึงดูดสายตาของนักทัศนาจรทั่วโลกที่ชื่นชมในศิลปะแบบนี้ ยอดพระปรางค์หรือศิขรบางองค์ที่วัดนี้ แสดงให้เห็นถึงการเลียนแบบมาจากเขมร เห็นได้จากวัดเก่า ๆ แบบเขมรที่ลพบุรีและพิษณุโลกซึ่งได้รับอิทธิพลจากวัดของพราหมณ์ในอินเดียโบราณ [13] นอกจากนั้นที่ระเบียงโบสถ์วัดพระแก้วยังมีภาพวาดบนฝาผนังเป็นเรื่องรามเกียรติ์ของไทยอันมีเค้าโครงมาจากมหากาพย์ของอินเดียชื่อ **รามายณะ** ของวาลมิกิ งานภาพวาดบนฝาผนังที่วัดพระแก้วนี้ รัชกาลที่ 1 ทรงริเริ่มขึ้น แต่มาสำเร็จลงในสมัยรัชกาลที่ 4 ภาพวาดเหล่านี้เป็นสีสรรสดใสสวยงามมีลายเส้นที่อ่อนโยน เป็นผลงานของความพยายามของช่างศิลปไทยในการที่จะเล่าเรื่องรามเกียรติ์บนฝาผนังโดยสมบูรณ์ ซึ่งแน่นอนรามเกียรติ์ของไทยมีความแตกต่างไปจากรามายณะของอินเดียในรายละเอียดอยู่หลายตอน

---

* เจ้าของบทความอธิบายว่า เป็นห้องเล็ก ๆ ใช้ผลัดเสื้อผ้าเมื่อขึ้นมาจากน้ำ

-3-

ศาสนสถานของไทยแสดงถึงศิลปที่งดงามมาตั้งแต่ยุคต้น ๆ นับตั้งแต่พุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในประเทศไทย เป็นแรงบันดาลใจให้ศิลปินของไทยสร้างพระพุทธรูปจากวัสดุต่าง ๆ เช่น หิน ไม้ ซิเมนต์ ทองเหลือง ฯลฯ แสดงให้เห็นถึงความรู้สึกเชิงสร้างสรรซึ่งได้รับถ่ายทอดมาจากคติของพราหมณ์ ศาสตราจารย์เซเดส์ และ เลอเมย์ กล่าวว่า ศิลปการสร้างพระพุทธรูปของไทยสมัยแรกที่เชียงใหม่ ระหว่าง พ.ศ. 1700–2000 นั้น ได้รับอิทธิพลจากศิลปะสมัยปาละ ซึ่งมีอิทธิพลต่องานแกะสลักทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือของอินเดียสมัยนั้น การสร้างและหล่อพระพุทธรูปของไทยนั้น รุ่งเรืองที่สุดในอาณาจักรสุโขทัย และเมืองสวรรคโลก (ราว พ.ศ. 1900–2000) หลังจากสมัยสุโขทัยแล้ว ผลงานสร้างสรรของไทยเป็นไปอย่างช้า ๆ จนกระทั่งถึงศิลปอยุธยา

มีประเด็นที่ควรสนใจคือ ประติมากรรมตามคติพราหมณ์ที่พบในแถบต่าง ๆ ของประเทศไทยนี้ ส่วนมากเป็นรูปของพระวิษณุ รูปแกะสลักตามคติพราหมณ์รูปหนึ่งจากไชยาเป็นรูปพระวิษณุประทับยืน แกะสลักจากหินสีเทา ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานที่กรุงเทพ เป็นรูปพระวิษณุ 4 กร (สถานกมูรติ) สูง 27 นิ้วฟุต พระหัตถ์ซ้ายด้านนอกชำรุด พระหัตถ์ด้านในทรงสังข์ พระหัตถ์ขวาด้านนอกทรงอาวุธแหลม และด้านในอยู่ในท่าปางอภัยมุทรา[14] เมื่อเป็นที่ทราบชัดว่า เป็นพระรูปของพระวิษณุ ก็พอจะเดาได้ว่า พระหัตถ์ที่หายไปถ้าไม่ทรงดอกบัวก็ทรงวงกลมซึ่งเป็นสัญญลักษณ์แทนโลก พระรูปนี้ ทรงผ้า โทตี (โจงกระเบนปล่อยชายด้านหน้าข้างหนึ่ง) และมีผ้าคาดเอวทับอีกทีหนึ่ง

พิพิธภัณฑ์ภายในวัดมหาธาตุ มีประติมากรรมแกะสลักหินเป็นรูปพระวิษณุ 2 รูป ทรวดทรงและฝีมือการแกะสลักคล้ายองค์ที่พบที่ไชยา[15] เป็นแบบ 4 กรทั้ง 2 องค์ พระพักตร์กลม พระเนตรนูน พระกรด้านนอกชำรุด ส่วนพระหัตถ์ซ้ายด้านในทรงหอยสังข์แนบกับสะโพก[16] พระหัตถ์ด้านขวาหงายอยู่ในระดับสะโพก อาจทรงดอกบัวหรือวงกลมสัญญลักษณ์แห่งโลก พระรูปทั้งสองละม้ายคล้ายคลึงกัน ทรงพระกุณฑลและทองกร แต่พระอุระว่างเปล่า

พระวิษณุอีกองค์หนึ่งสูงกว่า 6 ฟุต จากตะกั่วป่า เป็นรูปปั้นตามคติพราหมณ์ที่น่าสนใจอีกองค์หนึ่งค้นพบที่เชิงเขาใกล้ปากแม่น้ำตะกั่วป่า[17] ในตอนแรกที่พบนั้นแตกหักเป็นหลายชิ้น แต่ถูกเก็บเข้าประติดประต่อกันจนเป็นองค์ พระกรและพระพักตร์ส่วนใหญ่ชำรุด แต่โดยทั้งหมดแล้วก็ยังเป็นประติมากรรมที่สำคัญมากในประเทศไทย ดูปอง ให้แนวความคิดว่า รูปพระวิษณุแสดงถึงอิทธิพลที่ได้รับจากศิลปสมัยปาละ ซึ่งมาจากอินเดียตอนใต้ติดต่อกันโดยผ่านทางพ่อค้าชาวเรือ ซึ่งเดินทางไปมาระหว่างอินเดียและคาบสมุทรของไทย มีรูปปั้นจำนวนไม่น้อยที่พบในบริเวณคอคอดของประเทศไทย ทั้งที่จังหวัดเพชรบุรี และที่บริเวณทุ่งศรีมหาโพธิในจังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งอยู่ตอนกลางของประเทศไทย[18]

มีโบราณสถานอีกแห่งหนึ่งที่ **ศรีเทพ** ซึ่งอยู่ทางด้านลำน้ำป่าสัก ตอนกลางของประเทศไทยมีอนุสาวรีย์ที่น่าสนใจของชาวอินเดียเข้าไปตั้งรกรากอยู่ในตอนเริ่มแรก มีจารึกภาษาสันสกฤตโดยใช้อักษร **ครนถ์** (คุปตะพราหมี) ซึ่งเป็นอักษรที่ใช้กันในสมัยพุทธศตวรรษที่ 11 เมืองโบราณแห่งนี้มีเนื้อที่มากกว่าหนึ่งตารางไมล์ มีคูน้ำล้อมรอบ และมีประตูทางเข้า 6 ประตู ตรงกลางมีวัดอยู่ 4 แห่ง มีโครงสร้างที่มีลานยื่นออกมาหลงเหลือเป็นหลักฐานอยู่ รายละเอียดเกี่ยวกับความเป็นมาของสิ่งก่อสร้างเหล่านี้ ศึกษาได้จากรูปสลักหินที่ชำรุดจากเมืองศรีเทพ ที่ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่**พิพิธภัณฑ์** จังหวัดอยุธยา [19] เทคนิคการสลักและรูปแบบของวัตถุเหล่านี้ ไม่เหมือนกับประติมากรรมของเขมร และไม่เหมือนประติมากรรมอื่น ๆ เพราะไม่มีเครื่องประดับที่หู คอ หรือแม้กระทั่งที่เอวส่วนที่มือ และเท้าชำรุดไป จึงน่าจะทำความเข้าใจได้ว่าวัตถุเหล่านี้มีรากฐานของพราหมณ์ แต่ต่อมาสถานที่นี้พวกเขมรได้ดัดแปลงไปใช้เป็นเทวสถานหรือวัดเพื่อการประกอบพิธีกรรม

ประติมากรรมที่ศรีเทพมีเรื่องที่น่าสนใจอยู่หลายประการ บางรูปเป็นลำตัวของยักษิณี มี 2 องค์ เป็นรูปไตรภังค์ ทรงมาลาทรงกระบอก และมีวัว นันทิ ที่ชำรุดนอกจากนั้น ก็มีรูป **ทวารบาล** ตามแบบเขมร ซึ่งแตกต่างไปมากจากรูปอื่น ๆ ที่กล่าวแล้วข้างต้น แสดงว่าพวกเขมรได้เข้ามามีบทบาทใช้สถานที่นี้ในสมัยต่อมา ส่วนรูปอื่น ๆ นั้น เนื่องจากชำรุดมาก ไม่มีสัญญลักษณ์ หรือเครื่องประดับเหลืออยู่ ทำให้เป็นการยากที่จะระบุชัดเจนลงไป แต่สังเกตจากรูปร่างโดยทั่วไป เช่นรูปขา คอที่ค่อนข้างหนาทั้งรูปไตรภังค์และรูปอื่น ๆ พอจะบอกได้ว่าเป็นของพราหมณ์ **รูปยักษิณี** นั้นเป็นประติมากรรมเด่นที่แสดงให้เห็นถึงเทคนิคขั้นสูง ศาสตราจารย์เซเดส์ เข้าใจว่าศิลปที่ปรากฏอยู่นั้น ใกล้เคียงกับศิลปสมัยคุปตะมาก แต่การศึกษาตัวอักษรที่ปรากฏในหลักฐานที่เมืองศรีเทพแสดงว่าได้รับอิทธิพลจากอินเดียตอนใต้ ศิลปแห่งเมืองศรีเทพอาจแสดงถึงระยะการเปลี่ยนแปลงสมัยอมราวดีมาเป็นศิลปปาละในสมัยต่อมา ซึ่งเป็นรัชสมัยของพระเจ้ามหินทราวรมัน แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาโดยละเอียดในเรื่องตัวอักษรทั้งที่เมืองศรีเทพและที่พบในที่ต่าง ๆ ในประเทศไทยและในอาเซียตะวันออกเฉียงใต้ในสมัยเดียวกันนี้ จะเห็นว่าไม่ได้เป็นแบบเดียวกับอักษรจากถิ่นกำเนิดที่เดียวนัก แต่ก็ไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจกัน เพราะเป็นช่วงของการเปลี่ยนแปลงทางการเขียนอักษรทั้งในอินเดียเองและประเทศอื่น ๆ ในอาเซียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย เหตุผลเหล่านี้ มีน้ำหนักยิ่งขึ้น เมื่ออาจารย์เวลส์อธิบายว่า ฐานก่ออิฐสูง 40 ฟุตเป็นของพระวิษณุ ประติมากรรมชำรุดไม่มีเศียร แต่มี 4 กรนั้น อยู่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 11–12

จากหลักฐานเหล่านี้ เป็นข้อมูลที่ยืนยันชัดเจนว่าลัทธิพราหมณ์มีอิทธิพลต่อศิลปของอินโด–เขมรในสมัยต่อมาอยู่มาก ประติมากรรมซึ่งเป็นเทวรูปต่าง ๆ เช่น พระพรหม พระอินทร์ พระวิษณุ และพระศิวะ จะมีปรากฏอยู่ตรงประตูทางเข้าวัดส่วนมาก ในสมัยแรกพระพุทธรูปยังไม่ค่อยพบมากนัก และมักจะเป็นในปางที่ถือว่าเป็นอวตารของพระวิษณุ มีอยู่ที่เดียวที่เป็นรูปของพระโคตมพุทธเจ้าคือที่ประสาทหินพิมาย อยู่ในฐานะองค์ประธาน มีเทพเจ้าต่าง ๆ ในคติพราหมณ์เฝ้าแห่แหนที่นั่นก็เป็นที่น่าศึกษาอีกแห่งหนึ่ง เมื่อมีประสาทซึ่งเป็นที่บูชาพระพุทธเจ้าสร้างขึ้นท่ามกลางเทวสถานของพระวิษณุแสดงให้เห็นถึงว่า ความรุ่งเรืองของพุทธศาสนาซึ่งเข้ามาภายหลังลัทธิพราหมณ์ และเข้ามาแทนที่ช้า ๆ ทำให้อิทธิพลของพราหมณ์ค่อย ๆ สลายตัวลงไป [21]

รูปพระวิษณุจาก **สิชล** มีความคล้ายคลึงกับรูปพระวิษณุที่พบที่ตะกั่วป่า ซึ่งปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถานที่กรุงเทพ รูปทั้งสองนี้ รักษาเนื้อหินบริเวณสะโพกแล้วแกะเป็นปมผ้าผูกเอวและด้ามกระบอง ซึ่งการกระทำดังกล่าวจะทำให้ส่วนนั้นแข็งแรง ไม่หักง่าย แต่แขนส่วนล่างจะทำให้ห่างออกมาจากลำตัวแล้วมีแท่งหินขึ้นมารับจากฐาน แท่งหินที่เหลือนี้จะอยู่ใกล้เท้าทั้งสอง รูปแบบเหล่านี้แสดงถึงวิวัฒนาการในสมัยต่อมา ซึ่งจะทำให้รูปพระวิษณุทรงผ้าครองยาวทั้งในประเทศไทยและกัมพูชาเป็นประติมากรรมสมัยพุทธศตวรรษที่ 13–14

ที่วัดจอมทอง มีรูปพระวิษณุ 4 กรในท่า **สถานกมุรติ** ทรงเครื่องประดับพระเศียรเป็นยอดแหลมและทรงผ้านุ่งโทตี พระกรและสัญญลักษณ์ต่าง ๆ ชำรุด แต่น่าจะ

เป็น สังข์ คธา จักรและดอกบัว หรือ ภู (สัญญลักษณ์ของโลก) รูปพระวิษณุจำนวนมากที่ค้นพบในส่วนต่าง ๆ ของประเทศไทยมีลักษณะและรูปแบบเดียวกับประติมากรรมในคติพราหมณ์ในศิลปสมัยหลังคุปตะของอินเดีย

พระพรหม เทพเจ้า 4 พระพักตร์ เป็นใหญ่ใน **ตรีมูรติ** ถือเป็นพระผู้สร้างจักรวาลก็มีอิทธิพลอยู่ในศิลปของไทยเช่นกัน พระรูปของท่านสถิตอยู่ในศาลพระพรหมภายในบริเวณโรงแรมเอราวัณซึ่งเป็นโรงแรมชั้นหนึ่งของรัฐบาล "เป็นตัวอย่างของตัวแทนที่ดีที่มักพบในบ้านคนไทยทั้งกรุงเทพและในทางตอนเหนือ ชาวบ้านเรียกว่า พระภูมิเจ้าที่ * ซึ่งถือเป็นวิญญาณของเจ้าของที่ดินผู้ให้ความคุ้มครอง ศาลพระภูมิจะจัดทำเป็นโบสถ์ขนาดย่อเล็ก ๆ ทาสีสวยสดวางอยู่บนเสาภายในมีรูปพระพรหมตามแบบไทย และมีช้างม้าข้าทาสบริวารเป็นปูนปลาสเตอร์เพื่อจะได้ให้เป็นที่พึงพอใจของพระภูมิ" [23] เจ้าที่เหล่านี้จะได้รับการบูชาด้วยดอกไม้ ธูปเทียน ผลไม้และข้าว คติพราหมณ์แบบนี้ คนไทยถือปฏิบัติกันเป็นส่วนมากเพื่อป้องกันมิให้เกิดโทษภัยขึ้นได้ น่าประหลาดที่ในหมู่ของพวกฮินดูในอินเดียเองละเลยการเซ่นสรวงบูชาพระพรหมมากที่สุด แต่หลักฐานที่น่าสนใจที่พบในประเทศไทยคือรูปปัญจวิษณุ ประทับบนพญานาค มีลึงค์ปักเรียงรายอยู่เป็นแถวมากถึง 10 แถว กินเนื้อที่ความยาวถึง 130 เมตร ทั้งท้องแม่น้ำมีลึงค์ปักเรียงรายอยู่ทั่วไป มีธารน้ำใสไหลผ่านเป็นการถวายความเคารพโดยไม่มีวันสิ้นสุด [24]

จากการศึกษาโดยสังเขปนี้ อาจสรุปได้ว่า ประติมากรรมในลัทธิพราหมณ์ที่พบในประเทศไทยสมัยแรกนั้นสะท้อนถึงรูปแบบและลักษณะของ **ไตรภังค์** ของอินเดีย แม้ว่าจะยังยืนยันไม่ได้ว่าเป็นศิลปสมัยคุปตะ แต่ก็ไม่มีข้อสงสัยเลยว่าจะไม่ใช่ประติมากรรมร่วมสมัย ซึ่งในความเป็นจริงแล้ว ประติมากรรมรูปพระวิษณุและเทวรูปอื่น ๆ ในคติพราหมณ์ซึ่งพบในประเทศไทยในสมัยแรก มีรากฐานไปจากตอนกลางและตอนใต้ของอินเดียทั้งสิ้น ได้แก่ พวกปาลวะ จาลุกยะ ซึ่ง "โดยไม่ต้องสงสัยเป็นพวกที่มาก่อนพวกโจละในอินเดียใต้" [25] ศิลปไทยในสมัยต่อมาได้รับอิทธิพลอย่างมากจากพวกปาละแห่งแคว้นพิหารและเบงกอล [26] แต่ทั้งนี้ต้องระลึกเสมอว่าตลอดมาศาสนาพุทธมิได้เป็นอุปสรรคต่อการบูชาเทพเจ้าในคติพราหมณ์ และแม้ในปัจจุบันพระอินทร์ก็ยังได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้คุ้มครองถวายอารักขาแก่พระพุทธเจ้าและคำสอนของพระองค์ ในศตวรรษที่ 15 มีประติมากรรมในคติพราหมณ์อยู่เป็นจำนวนมาก แต่ไม่ได้หมายความว่า อิทธิพลของพราหมณ์เพิ่งกลับไปฟื้นฟูใหม่ในสมัยนั้น ●

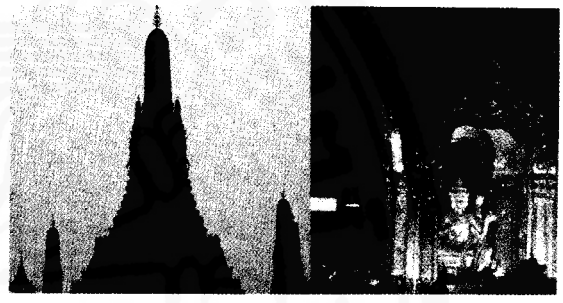

เชิงอรรถ

1. For details see Reginald Le May, *The Culture-of south-East asia.*
2. Percy Brown, *Inplan Architecture,* ch. xxxvii.
3. Dawee Daweewarn, *Brahmanism in South--East Asia* (MS), a Ph.D.

Thesis approved by the University of Magadh,-Bodgaya (Bihar,India), 284.

4. Brown, 216
5. *Ibid.*
6. *Ibid., 227.*
7. For the description of Phimai see Erik Seiden--faden, 'An Excursion to Phimai, a temple in the Khorat Province', *Journal of the Siam Society,* vol.XVII.
8. *Ibid.,* Dawee Daweewarn, 286.
9. Le May, *The culture of South-East Asia, 79--81.*
10. *Ibid., 287.*

---

* ความจริงเรื่องพระภูมิเจ้าที่นี้ เป็นแนวความเชื่อของคนไทยมาตั้งแต่ดั้งเดิมแล้ว ความเกี่ยวข้องกับพระพรหมเป็นวิวัฒนาการสมัยหลัง – ผู้แปล

เชิงอรรถ

11. *Ibid., Bulletin de l'Ecole Francaise d'Extreme-Orient* (1909), 205-06.
12. John Crawford Esa, *Journal of an Embassy-from the Goveror-General of India to the Courts of Siam andCochin-China,* 182-83.
13. Reginald Le May, *Buddhist Art in Siam;* A.K.-Commeraswamy, *History of Indian and Indone--sian Art;* Dawee Daweewarn, *Brahminism in South-East Asia,* 291 ff.
14. S.K. Diskul and M.C. Subhadradis, *Art in Thailand: A Brief history, 7*
15. Le May, *The Culture of South-East Asia,* 80-81.
16. Diskul, 7.
17. Lunet de Lajonquiere, 'Le Domaine Archa-eologique de Siam', *Bulletin dela Commission Archaeologique de l'Indo-Chine,* vol.I,1909,170-- 71.
18. Dupon, 'Le Buddha de Grahi et l'Ecole de chaiya', *Bulletin de l'Ecole Francaise d'Extreme-Orient,* vol.XLII. 1942.
19. *Bulletin de la Commission Archaeologique de l'Indo Chine* (1909), 198-200.
20. Wales, *London News,* Jan,30,1937.
21. *Bulletin de la Commission Archaeologique de l'Indo Chine* (1909), 190-1.
22. *Journal of the Siam Society,* vol.XXLL(1928),6.
23. D. Insor, *Thailand,* 57.
24. *Journal of the Siam Society,* vol.xxii(1928),309.
25. Le May, *The Culture of South-East Asia,* 39.
26. *Ibid.,* 163-65.

อภินันทนาการจาก

บริษัท ศึกษิตสยาม จำกัด

๑๗๑๕ ถนนพระรามสี่ สามย่าน กรุงเทพ ๑๐๕๐๐ โทร. ๒๕๑๑๖๓๐

จำหน่ายหนังสือไทยและ ต่างประเทศ